bilig
KIŞ 2015 / SAYI 72
223-250

Güvenlik Kültürü ve Türk Dış Politikası

Tarık Oğuzlu*

Öz

Bu makale Türk dış politikasında güvenlik kültürünün etkilerini inceliyor. Bunu yaparken güvenlik kültürünü dış politika yapıcılarının tercih ve davranışlarını etkileyen bir bağlam olarak ele alıyor. Güvenlik kültürü üzerine üretilen literatürde güvenlik kültürüne üç farklı şekilde yaklaşılmaktadır. Birinci görüş güvenlik kültürünü bağımsız bir değişken olarak kabul eder ve onun dış politika tercih ve davranışları üzerine olan etkilerini objektif bir şekilde incelemeye çalışır. İkinci yaklaşım güvenlik kültürünü bağımlı bir değişken olarak kabul eder ve asıl amacın bu kültürün nasıl oluşturulduğunun incelenmesi olduğunu ileri sürer. Üçüncü yaklaşım ise güvenlik kültürüne bir bağlam olarak bakar ve söz konusu kültürü verili kabul eder. Bu arka plan ışığında bu çalışma Türkiye Cumhuriyeti'nin hakim güvenlik kültürünün ana unsurlarını mercek altına alıyor ve bu unsurların karar alıcıların dış politika tercih ve davranışlarını farklı dönemlerde nasıl etkilediğini inceliyor.

Anahtar Kelimeler

Güvenlik kültürü, Türk dış politikası, jeopolitik, Osmanlı mirası, ideoloji, AKP

Giriş

Türk dış politikasının Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana takip ettiği genel seyir izlendiğinde, dış politika tercihlerinin belirlenmesi ve uygulanmasında güvenlik kültürünün önemli bir yer işgal ettiği görülür. Ülkelerin dış politikalarına şekil veren faktörleri, bazı bilim adamları uzun dönemli-yapısal ve kısa-dönemli-konjektürel (Aydın 1999: 152-186), bazı bilim adamları da iç ve dış faktörler biçiminde ayırır.

* Prof. Dr. Uluslararası Antalya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü –Antalya / Türkiye
tarik.oguzlu@antalya.edu.tr

Uzun dönemli yapısal faktörlerle kastedilen kısa vadede değişmeyecek ve sürekli etkiler doğuracak olanlardır. Örneğin bir ülkenin kurucu ideolojisi ve o ülkenin içinde bulunduğu coğrafi şartlar uzun süreli etkiler yaratabilirler. Kısa dönemli konjektürel faktörler ise daha çok belli bir zaman diliminde yönetimde bulunan kadroların benimsedikleri siyasi ideolojiler, karar alıcıların kişisel özellikleri, o döneme ait dahili, bölgesel ve sistemik faktörlerden oluşur (Aydın 2000: 103-139). Bunların dış politika kararlarının belirlenmesinde sahip oldukları etki dönemsel olup kısa sürelidir. Bunlarda ortaya çıkabilecek değişimler ortaya çıkarmış oldukları etkilerin de kaybolmasına neden olacaktır.

İç faktörlerden kastedilen ülkelerin sınırları içindeki gelişmelerin dış politikaya olan etkileridir. İç faktörler arasında o ülkenin hangi rejimle yönetildiği, yönetimde hakim olan siyasi ideoloji, o ülkenin insanlarının hangi dini inanışa sahip oldukları, toplumsal ahlaki değerler, liderlerin kişilik özellikleri, devlet-toplum yapısı, o ülkenin üzerine oturduğu tarihi miras sayılabilir. Dış faktörlerse dış politika yapıcılarının kontrol edemedikleri, ülke sınırları dışında cereyan eden gelişmelerdir. Ülkenin içinde bulunduğu bölgenin ve genel olarak uluslararası yapının karakteri (Bilgin 2005: 175-201), sistemdeki genel güçler dengesi ve ülkenin genel güç dengelerindeki konumu ve dış ülkelerde yaşanan iç gelişmeler bu bağlamda zikredilebilecek faktörlerdir.

Bu makalenin konusunu oluşturan güvenlik kültürü bu iki farklı kategorileştirme çabası dikkate alındığında uzun dönemli yapısal iç faktörler arasında görülebilir. Güvenlik kültüründen ne anlaşıldığı zaman içinde değişebilir. Yönetici elitlerin dünya görüşlerine ve tarihi mirası yorumlama şekillerine bağlı olarak güvenlik kültürü de farklı şekillerde tanımlanabilir. Uzun dönemli yapısal gözüken bir faktör zaman içinde kısa dönemli konjektürel bir faktöre dönüşebilir. Türkiye örneğinde son on yıldır yaşanmakta olan gelişmeler bize dış politika çıkarlarının farklı tanımlanabildiğini ve güvenlik kültürüne alternatif anlamlar yüklendiğini göstermektedir (Aras vd. 2010: 73-92).

Güvenlik kültürünü uzun dönemli bir iç faktör kılan en önemli neden kuşkusuz bu kültürün başta eğitim sistemi olmak üzere aracıları vasıtasıyla nesilden nesile aktarılıyor olmasıdır. Her türlü eğitim düzeyinde öğrencilere yaşadıkları ülkenin tarihi ve coğrafi özellikleri, siyasi ve askerî geçmişi, toplumsal hassasiyetleri, diğer uluslardan farklılıkları, tehdit algılamaları vb. konular sistematik bir şekilde öğretilir. Okul öncesi eğitim düzeyinde başlayan bu sosyalleşme süreci üniversiteye kadar devam eder ve başta aile ve ordu olmak üzere başka toplumsal kurumlar tarafından da desteklenir.

Özellikle yetişkin erkek vatandaşların ordu içinde, özellikle zorunlu askerlik dönemleri boyunca, maruz kaldıkları kurumsal eğitimler o ülkenin güvenlik kültürünün aktarımını da içerir.

Türkiye örneğinde dikkat çeken bir unsur üniversitelerin siyasal bilimler ve uluslararası ilişkiler bölümlerinde verilen derslerin de dolaylı yoldan hakim güvenlik kültürünün öğrencilere aktarımını öngörmesidir. Özellikle Türkiye'de ortaya çıkışı ve incelediği konular dikkate alındığında Uİ biliminin Türkiye'de yapılış şeklinin güvenlik kültürüyle olan yakın ilişkisi görülür (Özcan 2013: 49-60).

Aşağıda daha detaylı anlatılacak olsa da güvenlik kültürünün oluşumunda ülkenin üzerinde bulunduğu coğrafi ve jeopolitik şartlarla dış aktörlerle yaşanan ilişkilerin etkileri büyüktür. Ülke dışı faktörlerin güvenlik kültürünün oluşumunda önemli roller oynadığı açıktır, ama son kertede güvenlik kültürünün kendisi bir iç faktördür. Elitlerin, düşünce kuruluşu uzmanlarının (Aras vd. 2012: 245-264) ve toplumun güvenliğe bakışı ve bu bakış açısının çeşitli kanallar vasıtasıyla nesilden nesle aktarımı iç dinamiklerle açıklanabilen olgulardır (Bilgin 2007: 740-756).

Güvenlik Kültürüne Kuramsal Yaklaşımlar

Güvenlik kültürü ülkelerin güvenliği nasıl tanımladıkları, hangi aktörlerin bu süreçte etkili oldukları, tehdit algılamalarının nasıl oluştuğu ve tehditlerle mücadelede hangi araçların kullandığıyla ilgilidir. Kimin/neyin güvenliği, neye karşı güvenlik, nasıl güvenlik sorularına verilecek cevaplar o ülkenin güvenlik kültürünün şifrelerini sunacaktır (Williams 2008: 1-12). Güvenliğin bir kültür şeklinde tanımlanması güvenlik konusundaki algılamaların zamanla bir sosyal gerçeklik kazandığını ve kolay kolay değişmediğini ifade eder. Güvenlik kültürü denen şey yapısal olup konjektürel şartlara bağlı olarak kolayca değişmez. Etkileri uzun sürelidir. Eğitim ve sosyalleşme süreçlerinin parçası olarak nesilden nesle aktarılır ve içselleştirilir.

Güvenlik kültürüne ilişkin literatürde yapılan tartışmalar güvenlik kültürüne üç farklı açıdan yaklaşıldığını göstermektedir (Bloomfield 2012: 437-461). Birinci bakış açısına göre önemli olan güvenlik kültürünün bağımsız bir değişken olarak kabul edilmesi ve ülkelerin dış ve güvenlik politikaları üzerine olan etkilerinin diğer alternatif değişkenler karşısında karşılaştırmalı bir açıdan gösterilmesidir (Johnston 1995: 35). Güvenlik kültürü burada sebep olarak görülür ve bu sebebin belli sonuçları nasıl ortaya çıkardığı çalışılır. Ülkelerin dış ve güvenlik politikalarının oluşumunda ve icrasında güvenlik kültürünün ne derece etkili olduğunu göstermek bu çalışmalardaki en önemli araştırma motivasyonudur. Güvenlik kültürü

önceden verili olarak kabul edilir ve onun karakteristik özellikleri biliniyor varsayılır. Önemli olan ölçülebilen ve gözlenebilen güvenlik kültürünün bazı güvenlik davranışlarını nasıl ortaya çıkardığının gösterilmesidir. Güvenlik kültürü son kertede sosyal bir gerçeklik olup zihinlerde yaşasa da onun etkilerini objektif ve gözlemlenebilir bir şekilde sunmak amaçlanır burada. Sosyal ve zihinsel bir karaktere sahip olsa da güvenlik kültürü denen olgu bir gerçekliktir ve bu gerçekliğin kendisi ortaya çıkardığı etkiler üzerinden gösterilebilir. Bir ülkenin dış ve güvenlik politikalarının oluşumunda güvenlik kültürünün etkili olduğunun pozitivist bir metodolojiyle gösterilmesi gerekir. Aksi takdirde güvenlik kültürünün etkisine dair ileri sürülecek iddialar spekülatif olmaktan öteye geçemezler. Güvenlik kültürü özünde sosyal bir gerçeklik dahi olsa onun ortaya çıkaracağı etkiler pozitivist bir bakış açısından gösterilebilir. Sosyal inşacılık kuramının pozitivist bir metodolojiyle yapılabileceğine inanan sistemik inşacılar güvenlik kültürüne bu bakış açısından bakarlar.

İkinci bakış açısına göre önemli olan güvenlik kültürünün nasıl oluşturulduğunun incelenmesidir. Kültürün bizatihi kendisi insanlar ve toplumlar arası etkileşim süreçlerine bağlı olarak oluşur. Kültür önceden verili olarak kabul edilemez. Bu bakış açısına sahip olan bilim adamları güvenlik kültürünü bağımlı değişken olarak tanımlarlar. Güvenlik kültürü burada bir sonuçtur, tarihsel bir süreç içinde yavaş yavaş oluşur. Devletlerarası ilişkilerin tarihi pratikleri kalıcı miraslar bırakabilirler. Başka devletlerle yapılan savaşlar, tarihi zaferler ve mağlubiyetler, coğrafi şartların ortaya çıkardığı bazı stratejik davranış kodları zaman içinde güvenliğin belirli bir şekilde tanımlanmasını beraberinde getirecektir. Bu mirasları ortaya çıkaran tarihi ve politik süreçler incelenmelidir. Uluslararası İlişkiler disiplinin inşacı düşünce okulu güvenlik kültürüne bu şekilde yaklaşır (Wendt 1999). Güvenlik kültürü sosyal bir yapıdır ve anlam dünyalarından oluşur. Onun gözle görülmesi ve objektif önermelerle ölçülüp sınıflandırılması mümkün değildir. Oluşturulan bir şey olarak güvenlik kültürü zamanla değişik şekillerde yeniden tanımlanabilir.

Güvenlik kültürünün sosyal bir karakter taşıdığına inanan ve belli etkileşimler neticesinde zaman içinde oluştuğunu varsayan bilim adamları arasında eleştirel Uluslararası İlişkiler kuramcıları özel bir yere sahiptirler (Bilgin 2008: 89-102). Bu bilim adamlarına göre önemli olan söz konusu güvenlik kültürünün oluşmasında ve zamanla gerçekliğe yakın bir statü kazanmasında etkili olan siyasi, ideolojik ve sınıfsal dürtülerin açığa çıkarılmasıdır. Güvenlik kültürleri masum sosyal gerçeklikler değildirler ve onların varlıkları ezelden ebede değişmez kabul edilemez. Güvenlik kültürlerinin nasıl tanımlandıkları sınıfsal ve ideolojik çıkarlardan ayrı olarak

düşünülemez. Neyin tehdit olarak görüldüğü ve söz konusu tehditlerle nasıl mücadele edilmesi gerektiği son kertede siyasi ve ideolojik çıkarlardan ayrı düşünülemez. Güvenliğin belirli bir şekilde tanımlanması bazı toplumsal grupların çıkarlarına hizmet edip, onların toplum içindeki hakim konumlarının pekişmesine ve meşru görülmesine katkı yapıyor olabilir. Dolayısıyla güvenlik kültürünün oluşum süreci olabildiğince politik ve sübjektiftir.

Güvenlik kültürüne ilişkin üçüncü bakış açısı, güvenlik kültürünü ne bağımsız değişken ne de bağımlı değişken olarak kabul eder, onu daha çok bir bağlam ve ara değişken olarak görür. Burada sebep-sonuç ilişkinin anlaşılmasında güvenlik kültürü bize yardımcı olan bir unsurdur, ama ne asıl sebep ne de asıl sonuçtur. Güvenlik kültürü, sebep sonuç ilişkisinin şekillenmesinde arka planı sunan bağlamdır. Dış ve güvenlik politikası yapıcılarının bazı bağımsız değişkenlere atfettikleri anlam onların içinde yaşadıkları ve sahip oldukları güvenlik kültürüne bağlı olarak değişir (Gray 1999: 51). Objektif değişkenlere anlamlarını veren bu değişkenleri yorumlayan aktörlerin beraberinde getirdikleri anlam dünyalarıdır. Güvenlik kültürleri işte bu anlam dünyalarının en önemli parçalarından birisidir. Neden bazı devletlerin dost, bazılarının düşman olarak görüldükleri sadece o devletlerin sahip oldukları askerî ve ekonomik güç imkanlarına bağlı olarak değişmez. Coğrafi yakınlık neden bazı durumlarda düşmanlık bazı durumlarda da dostluk temelli komşuluk ilişkileri üretir sorusu o ülke liderlerinin içine sosyalleştikleri güvenlik kültüründen bağımsız bir şekilde anlaşılamaz. Bu üç faktörden sadece birincisi güvenlik kültürüne bağımsız bir değişken olarak bakar ve asıl amacın onun etkilerinin objektif olarak ortaya konması olduğunu söyler.

Biz bu çalışmada güvenlik kültürüne daha çok üçüncü perspektiften bakacağız ve güvenlik kültürünü bir bağlam olarak değerlendireceğiz. Amacımız ne tam olarak güvenlik kültürünün içeriğinin nasıl ve ne yönde oluştuğunu tartışmak ne de onun etkilerini diğer olası bağımsız değişkenler bağlamında karşılaştırmalı olarak incelemektir. Bir diğer deyişle güvenlik kültürünü verili olarak kabul edip, onun dış ve güvenlik politikası yapıcılarının kararlarında ne yönde etkiler yaptığını göstermeye çalışacağız.

Türkiye'nin Güvenlik Kültürü

Bu kısımda Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik kültürünün temel özelliklerini betimlemeci bir yaklaşımla anlattıktan sonra, bu kültürün karar alıcıların dış ve güvenlik politikası kararlarını ve davranışlarını ne yönde etkilediğini örnek olaylar ışığında göstermeye çalışacağız.

Türkiye Cumhuriyeti görece olarak yeni bir devlet olsa da sahip olduğu güvenlik kültürü uzun yıllara dayanmaktadır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu zamanında yaşanan siyasi, ekonomik ve askerî gelişmeler bu kültürün şekillenmesinde etkili olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti birçok yönden Osmanlı İmparatorluğu'nun bir devamı olarak görülebilir. Bu yönler arasında güvenlik kültürü özel bir yere sahiptir.

Bu kültürün şekillenmesinde etkili olan faktörleri üç ana başlık altında toplayabiliriz. Bunlardan ilki Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan tarihi geçmiş, ikincisi Türkiye'nin coğrafi ve jeopolitik şartlarının ortaya çıkardığı etkiler, üçüncüsü de Cumhuriyetin kuruluşunda etkili olan kurucu elitlerin benimsedikleri ideolojik bakış açısı (Karaosmanoğlu 2000: 199-216). Şimdi sırasıyla bu unsurları tartışacağız.

Osmanlının Mirası

Osmanlıdan kalan en önemli miras hiç kuşkusuz Türkiye Cumhuriyeti'nin yöneticilerinin genelinin kendilerini büyük bir imparatorluğun mirasçısı olarak görmeleri ve Türkiye'yi dış ve güvenlik politikaları bağlamında hem kendi yakın bölgesinde hem de küresel ölçekte otonom hareket edebilen büyük ve iddialı bir devlet olarak kurgulamalarıdır (Davison 1999). Osmanlıdan kalan bu büyüklük hissi çeşitli zaman dilimlerinde çeşitli şekillerde tezahür etmiştir. Türkiye, uluslararası sistemdeki büyük güçlerle karşılaştırıldığında maddi güç imkanları açısından orta büyüklükte bir ülkedir. Ama bu maddi dezavantajlı durum Türk yöneticileri büyük düşünmekten ve kendilerini büyük güçlerdeki muhataplarıyla eşit görmekten alıkoymamıştır. İmparatorluk geçmişine sahip olmak, hem çevreye hem de küresel politikalara nizam verme dürtüsünü hep zinde tutmuştur. Bu dürtü bazı zamanlarda, örneğin Soğuk Savaş zamanında, geri planda kalırken, bazı zamanlarda da, örneğin son on yıldaki AK Parti yönetimleri sırasında, daha fazla gözle görülür bir karakter kazanmıştır.

İmparatorluk geçmişine sahip olmak kendisini çeşitli şekillerde gösterebilir. Bunlardan bir tanesi Türkiye'nin ulusal dış ve güvenlik politikası çıkarlarını tanımlarken sadece Türkiye sınırlarıyla kendisini bağlamaması ve geniş bir coğrafi düzlemi referans noktası almasıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında gerek maddi güç imkansızlıkları, gerek yeni bir cumhuriyet olmanın ortaya çıkardığı zayıflık ve kırılganlıklar gerekse de temel ilginin ülke içindeki dönüşüm sürecine verilmiş olması Türkiye'nin ilgisini uzun süre ülke içiyle sınırlı tutmuştur. Dışa dönük ve iddialı bir dış ve güvenlik politikası izlemek, zamanla hem Türkiye'nin maddi güç imkanlarındaki artış hem de ülkenin küresel siyasi ve ekonomik sistemlere entegrasyon sürecinin hızlanmasına paralel olarak ivme kazanmıştır. Son on yıldır ikti-

darda bulunan AK Parti hükümetleri döneminde ise Türkiye'nin gittikçe daha fazla bölgesel ve küresel bir vizyonla hareket etmekte olduğunu görmekteyiz. 'Hattı diplomasi yoktur, sathı diplomasi vardır, o satıh da bütün dünyadır' düsturu mevcut Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun şahsında simgeleşen emperyal düşünce örgüsünün en açık dışavurumlarından birisidir (Davutoğlu 2004).

Türkiye kendisini sınırları içine hapsedecek küçüklükte bir ülke değildir ve Türkiye'nin en temel misyonlarından bir tanesi sınırları dışındaki gelişmeleri şekillendirebilmesidir. Her ne kadar dışarısıyla daha fazla ilgilenmeye başlamak bazı reelpolitik sebeplerden kaynaklanıyor olsa da bunun arkasında kimliksel ve imparatorluk geçmişine sahip olmanın beraberinde getirdiği psikolojik algı dünyası ve coğrafi tahayyüller de bulunmaktadır (Güney vd. 2013: 431-448). Dışarıda yaşanan gelişmeler Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve toplumsal istikrarını son yirmi yılda daha fazla etkilemeye başlamıştır ve Türkiye'nin başka coğrafyalardaki gelişmeleri etkilemeye çalışması artık onun güvenlik çıkarlarının dayattığı bir zorunluluktur. Ama hem bölgesel hem de küresel ölçekte düşünmek ve hareket etmeye çalışmak sadece reelpolitik şartlarla açıklanamaz. Bunun böyle olması gerektiğine inanan bir siyasi ideolojik düşünce dünyasının da bunu mümkün kılması gerekir. Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlarda yaşananlar ne kadar önemliyse ve Türkiye'nin buralardaki gelişmeleri şekillendirmeye çalışması ne kadar onun tarihi mirasıyla alakalıysa, Afrika ve diğer uzak coğrafyalar da en az o kadar önemlidirler.

İmparatorluk geçmişi Türk yöneticilerin dış aktörlerle olan ilişkilerinde en ideal şekilde Avrupa Birliği (AB) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile olan ilişkiler bağlamında gözlenebilir. Bilindiği gibi AB üyelik süreci AB ile ona üye olmak isteyen ülkeler arasında daha çok aday ülkelerin kendilerini AB'nin norm ve değerleri etrafında dönüştürdükleri hiyerarşik bir ilişkidir. AB'nin normlarının üstün ve tartışmasız olduğu varsayıldığından aday ülkelerden beklenen bu normları zamanla içselleştirmeleri ve kimlik, çıkar ve davranışlarını bunlar ışığında yeniden tanımlamalarıdır. Üyelik süreci AB ile aday ülkeler arasında eşit şartlarda cereyan eden bir müzakere sürecinden ziyade aday ülkelerin kendilerini AB'ye benzetme sürecidir.

Halbuki Türkiye-AB üyelik sürecinin tarihsel seyrine yakından baktığımızda görürüz ki, Türk yöneticiler, zaman ve ideolojik görüş fark etmeksizin, AB üyelik sürecine iki taraf arasında eşit şekilde yürütülen bir müzakere süreci olarak bakmışlardır. Yerine göre AB'nin normlarını ve değerlerini sorgulamaktan geri kalmamışlar ve AB'li muhataplarına her zaman Türkiye'nin özel şartlarını ve hassasiyetlerini hatırlatmışlardır (Oğuzlu 2003: 285-299). Türkiye, bu süreci tamamen kendinin dönüşümü zaviyesinden incelememiş, AB'nin de

kendisine bazı 'tavizler' vermesi gerektiğini söylemiştir. Şayet Türkiye'nin üyeliği neticesinde AB'nin bölgesel ve küresel ağırlığı artacaksa, AB'nin de Türkiye'nin karakteristik özelliklerini ve diğer AB üyesi ülkelerden olan farklılıklarını tölere etmesi gerekir. Bu bakış açısı Türkiye'nin AB'yi uzun süre bir hükümetlerarası örgüt olarak görmesini ve Türkiye'nin üyeliğini de diğer hükümetlerarası örgütlere üyelik mantığı içinde değerlendirmesini mümkün kılmıştır. Bu zaviyeden bakıldığında AB üyeliği, Kuzey Atlantik İttifak Örgütü (NATO) , İslam Konferası Teşkilatı (İKT), Birleşmiş Milletler (BM) ve diğer örgütsel üyeliklerden farklı bir şey olarak görülmemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun zamanın Avrupalı devletleriyle yaşadığı tecrübelerin ortaya çıkardığı bir önemli etki de Batıya karşı aşk ve nefret duygularının eş zamanlı olarak hissedilmesidir. İmparatorluğun sonunun Batılı devletlerin elinde gerçekleşmesi Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerini Batıya karşı hep ihtiyatlı olmaya sevk etmiştir. Batıya katılarak ve Batılı değer ve teknikleri alarak hayatta kalma dürtüsü devam ederken, aynı zamanda Batılı devletlerden şüphe duyulmaya devam edilmiştir. Batılılaşma yolunda Türkiye'nin ulusal kimliğinin, topraksal bütünlüğünün ve egemenliğinin zayıflayabileceği endişesi uzun yıllar hep canlı kalmıştır. Batı hem kendisine kavuşulması gereken bir sevgili, hem de kendisinden nefret edilen potansiyel bir düşman olmuştur Türkiye için (Kösebalaban 2002: 130-146). AB üyelik sürecinin Türkiye'yi bölüp zayıflatabileceği ve zamanında Avrupalı güçlerin Sevres Antlaşması'yla yapamadıklarını üyelik süreciyle yapmaya çalıştıkları düşünceleri Türk toplumunun büyük çoğunluğunda tazeliğini korumaktadır (Kösebalaban 2007: 87-111).

İmparatorluk geçmişi ABD ile olan ilişkilerde de kendisini göstermektedir. İkinci Dünya Savaşının bitmesiyle Türkiye ve ABD aralarında güçlü stratejik, askerî ve dış politik ilişkiler kurmaya başlamışlar ve taraflar NATO'nun çatısı altında uzun süre güvenliği benzer şekilde tanımlayıp ortak tehditlere karşı dayanışma içinde olmuşlardır. Bütün bu güçlü kurumsal ilişkilere rağmen Türk yöneticilerinde, zaman ve ideolojik görüş fark etmeksizin, ABD'ye karşı kuşkucu bakış devam etmiştir. Burada ilginç olan, Türk yöneticilerin kendilerine ABD'den yöneltilen talep ve istekler karşısında takındıkları pazarlıkçı ve inatçı tutumdur. İki taraf arasındaki maddi güç farklılıklarına rağmen Türk yöneticiler ABD'li muhataplarıyla görüşürlerken sanki iki eşit ülke görüşüyormuş ve pazarlık yapıyormuş gibi davranmaktadırlar. Bazı zamanlarda, özellikle Soğuk Savaşın en yoğun hissedildiği ve Soğuk Savaş sonrası istikrarsızlıkların tırmandığı anlarda, Türk yöneticiler kolaylıkla ABD-karşıtı tutumlar benimseyebilmişlerdir (Türkmen 2010: 329-345).

İmparatorluk bakiyesine sahip olmak ve Batılı güçlerle yaşanılan tarihi tecrübeler, Türkiye'nin egemenlik ve güvenlik politikaların oluşumu ve iç işlerinin idaresi bağlamında oldukça hassas ve kıskanç bir tutum takınmasını doğurmuştur. Egemenlik bir kurum olarak güvenlik tanımlamalarının merkezinde yer almış, hiç bir dış ilişkinin ve güvenlik politikasının tam bağımsızlığa gölge düşürmemesine çalışılmıştır. Gerek sol gerekse de sağ ideolojilere sahip olan iktidarlar egemenlik ve sınırların bütünlüğü konularında benzer hassasiyetler göstermişlerdir.

Olası AB üyeliğinin ve NATO gibi önemli kurumsal üyeliklerin Türkiye'nin egemenliğine ve kendi güvenlik politikalarını kendisinin oluşturabilmesi yeteneğine zarar vermemesi gerektiğini bütün iktidarlar vurgulamışlardır. Burada önemli olan bu tarz uluslararası kurumsal ilişkiler neticesinde Türkiye'nin egemenliğini ve stratejik özerkliğini yitirmemesi gerektiğidir (Güvenç vd. 2012: 533-555). Türkiye'nin kendi güvenliği için neyin doğru neyin yanlış olacağına kendisinin karar verebilme yeteneği sonuna kadar muhafaza edilmelidir.

Bu düşüncenin bir yansıması Soğuk Savaş yılarında zaman zaman gündeme gelen, Soğuk Savaş sonrası dönemde ise gittikçe önemini yitirmeye başlayan, Türkiye'nin NATO'dan çıkması gerektiği yönündeki düşüncedir. NATO üyesi olmanın sadece Türkiye'nin stratejik otonomisini sınırlandırmadığına ama aynı zamanda onu dolaylı olarak başka ülkelerin gözünde bir tehdit haline getirdiğine inanan çevreler, bu düşüncelerini öne sürerlerken sıklıkla NATO üyeliğinin Türkiye'nin egemenlik haklarına zarar verdiğini dile getirmişlerdir. NATO sadece dış tehditlere karşı Türkiye'nin başvurabileceği bir alet kutusu olarak kalmalı ama asla Türkiye'nin stratejik ve güvenlik politikalarını oluşturma ve uygulama özgürlüğünü sınırlandırmamalıdır (Yanık 2012: 29-50).

Osmanlı'dan kalan ikinci miras Türkiye Cumhuriyetinde güvenliğin uzun süre devlet merkezli bir bakış açısından tanımlanmasıdır. Buna göre esas olan devletin bekası ve topraksal bütünlüğüdür. Devlet denen olgu, toplumdan bağımsız ve onun üstünde konumlandırılmıştır. Devlet güvende olduğu zaman, toplum da güvende olacaktır (Oğuzlu 2002: 579-603). Devlet merkezli güvenlik anlayışı, toplumu devletin hizmetinde görür ve vatandaşlardan tam bir sadakat bekler. Vatandaşlık bağıyla devlete bağlı olmak özgür birey olmanın vazgeçilmez unsurudur. Vatandaşlık bağı diğer her türlü kimliksel tanımlamaların ve aidiyetlerin üzerindedir. Vatandaşlardan beklenen devletin güvenliği ve bekası söz konusu olduğunda kendilerini bu uğurda feda etmeye hazır olmalarıdır. Devletin güvende olabilmesi, toplumun homojen bir karakter sergilemesini ve görev ve sorumlulukların haklar ve özgürlüklerden daha önde tanımlanmasını gerektirir.

Bu anlayış devletin kendi güvenliği söz konusu olduğunda toplumu şekillendirebilmesini ve bazen de toplumsal talepleri baskılamasını meşru görür. Toplumun homojen ve uyumlu karakterini bozacak toplumsal talepler, özellikle de kimliksel tanınma yönündeki talepler, tehlikelidirler. Çeşitlilik ve çok seslilik tehlike olarak algılanabilir. Unutmamak gerekir ki Osmanlı İmparatorluğunun sonunu hızlandıran gelişmelerden bir tanesi imparatorluğun çok etnikli ve çok kültürlü karakterinin devletin bütünlüğünü zayıflatması ve imparatorluğun bu özelliklerinin dış güçlerin imparatorluğun iç işlerine kolayca müdahale edebilmesini mümkün kılmasıdır. Cumhuriyetle birlikte devlet ve toplum arasındaki farklılıkların ve uyumsuzlukların kaldırılması hedeflenmiş ve tek-devlet/tek-millet felsefesi hayata geçirilmiştir. Bu düşünce yapısı cumhuriyetin kuruluşundan Soğuk Savaşın sonlarına kadar Türkiye'nin güvenliğe bakışını şekillendirmiştir. Hatta Soğuk Savaş sonrasının ilk on yılında etnik Kürt milliyetçiliği ile siyasi İslam devletin güvenliğine yöneltilmiş en önemli tehlikeler olarak belirtilmiştir (Aybet vd. 2000: 567-582). Diğer devletlerin dost ya da düşman olarak görülmeleri onların Türkiye'nin bu toplumsal hassasiyetleri karşısında takınacakları tutum ve Türkiye devletinin bekasına yönelik izleyecekleri politikalarla yakından ilgilidir. Uzun yıllar AB üyelik sürecinin potansiyel bir güvenlik tehdidi olarak görülmesinde ve ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında Amerikan karşıtı tutumların zemin kazanmasında, AB'nin Türkiye'ye karşı izlediği ikircikli tutumun ve ABD'nin Orta Doğu siyasetinin Türkiye Cumhuriyeti devletinin bütünlüğüne zarar vereceği düşüncesi etkili olmuştur (Walker 2007: 93–109). Diğer yandan Türkiye'nin diğer ülkelere karşı olan bakışı onların PKK terör örgütüne olan yaklaşımlarından yakından etkilenmiştir. Benzer bir şekilde Türkiye'nin Arap Baharı öncesi ve sonrasında Orta Doğu bölgesinde yaşanan gelişmeler karşında takındığı tutum, devlet merkezli güvenlik kültürünün şekillendirdiği bakış açısından bağımsız olarak açıklanamaz.

Son on beş yılda ise gerek kürselleşme gerekse de Avrupalılaşma süreçlerine paralel olarak ülkede liberal-demokratikleşme süreci hızlanmıştır. Bu da kaçınılmaz olarak teklik üzerine dayanan devlet ve toplum yapısını daha fazla sorgulanır hale getirmiştir. Bu süreçte bazı kesimler, ki bunlar genellikle devletin askerî ve idari bürokrasisinde yer almaktadırlar, demokratikleşme sürecini tehlike görürlerken, bazı kesimler ise demokratikleşmenin Türkiye'nin gerçek anlamda güvende olabilmesi için şart olduğunu dile getirmişlerdir (Bilgin 2005: 175-201). AB'nin kendi içinde gerçekleştirmeye çalıştığı farklılıklar içinde birliktelik felsefesine paralel bir şekilde Türkiye'nin de çok kültürlü bir topluma evrilmeye başladığını görmekteyiz. Bu süreç kaçınılmaz olarak devlet ve toplum arasındaki ayrılmaz birliktelik ve bütünlük yönündeki düşünüşü yeni bir tanımlamaya maruz bırakmış ve süreç içinde toplum ve insan merkezli bir güvenlik algılaması-

nı ortaya çıkarmaya başlamıştır. Devletin toplumsal ve kimliksel farklılık ve talepleri baskılayan değil, bilakis onların önünü açan ve onların varlığını garanti eden bir karakter kazanması mümkün olabilmiştir. Devletin güvende olabilmesi için homojen mi yoksa çok kültürlü bir toplumsal yapıya mı ihtiyacı vardır sorusu giderek daha fazla sorulmaya başlanmıştır (Oğuzlu vd. 2008: 945-962). Bu soruya verilen cevaplar da Osmanlı mirasının oluşturduğu güvenlik kültürünün ne şekilde tanımlandığıyla yakından ilgilidir. Bu hali hazırda devan eden bir süreçtir ve bu süreçte farklı kesimlerin Türkiye'nin güvenlik kültürünü farklı şekillerde tanımlamaya başladığını görmekteyiz.

Uzun süre devlet merkezli güvenlik algılamasının homojen ve tek sesli toplumsal yapıyı önemsemesinin önemli bir nedeni çok-kültürlüğün ve çok-kimlikliliğin Osmanlı İmparatorluğunun sonunu hızlandırmış olmasıdır. Toplumsal çeşitlilik ve fay hatları doğaldır ki dış güçlere Türkiye'nin iç işlerine kolaylıkla müdahil olabilme imkanı tanıyacaktır.

Devlet merkezli güvenlik anlayışı atanmış bürokratlarla seçilmiş siyasetçiler arasında bir farklılaştırma yapar ve atanmış bürokratları devletin gerçek sahipleri olarak görür. Politikacılar kısa vadeli seçim hesapları yapan ve kendi dar çıkarlarını her şeyin üzerine koyan kişiler olarak görülürler. Devletin güvenliği ve ülkenin bölünmez bütünlüğü gibi ulvi amaçların gerçekleşmesi politikacılara bırakılamaz. Bunları ancak kendilerini devletle özdeşleştiren bürokratlar gerçekleştirebilirler. Bu minvalde ordu ve dış işleri bürokrasisi ön plana çıkmaktadır. Askerler sadece düşmanı yenmekle kalmamış, aynı zamanda modern Türkiye Cumhuriyeti devletini de kurmuşlardır.

Devlet merkezli güvenlik anlayışı güvenliğin tanımlanmasında en etkili aktörler olarak devlet bürokrasisini görür. Neyin tehdit olduğuna ve onlarla nasıl mücadele edilmesi gerektiğine devlet elitleri karar vermelidir. 1961 Anayasasıyla kurulan Milli Güvenlik Konseyi bu anlayışın pekişmesine uzun yılar hizmet etmiştir. Güvenlikleştirme denen süreç tehditlerin ve onlarla mücadelede kullanılacak araçların tanımlanmasını içerir. Uzun yıllar bu süreci devlet elitleri yönettikleri için tehditler hiç eksik olmamıştır. Bürokrasinin Türk dış ve güvenlik politikasındaki hakim konumu Türkiye'nin uzun yıllar Kuzey Irak'taki Kürt gruplara ve Kıbrıs sorununa bakışında etkili olmuştur. Kuzey Iraklı Kürt gruplarım Türkiye'nin potansiyel düşmanı oldukları ve Kıbrıs sorununun çözümünde en ideal yönetimin iki bağımsız devlet olduğu yönündeki görüşün pekişmesinde askerî ve dış işleri bürokrasinin payı çoktur (Oğuzlu 2008: 5-22). Milli Güvenlik Siyaset Belgesi olarak adlandırılan belgenin oluşturulmasında da yine bu bürokrasinin etkisi görülür. Bu belge Milli Güvenlik Kurulu tarafından

iktidara yol göstermesi adına hazırlanan ve Türkiye'nin güvenliğine yönelik tehditleri ve onlarla nasıl mücadele edilmesi gerektiğini ortaya koyan bir belgedir.

İnşacı ve eleştirel güvenlik kuramcılarına göre güvenlikleştirme süreci masum bir süreç olmayıp, içinde sübjektif çıkarları gizler (McDonald 2008: 563-587). Türkiye örneğinde bu süreci yöneten askerî ve sivil bürokrasi doğaldır ki kendi varlıklarının ve meşruiyetlerinin devamını her şeyin üzerine koymuşlardır. Kendi sınıfsal ve bürokratik meşruiyetlerini zora sokacak gelişmelerden uzak durdukları gibi takip ettikleri dış ve güvenlik politikalarını da hep bu perspektiften şekillendirmişlerdir (Kaliber 2005: 297-315). Hangi dış aktörlerin tehdit olarak görülecekleri, hangi toplumsal gelişmelerin tehdit olarak değerlendirileceği ve bütün bu tehditlerle nasıl mücadele edileceği noktalarında devlet elitleri hep kendi meşruiyetlerinin devamını merkeze koymuşlardır. Bu süreçte devlet elitleri toplumu kendi etraflarında kenetlemek için devamlı şekilde korkular üretmişlerdir. Kendi konumlarını zayıflatacak olası hareketlerden uzak durdukları için, uzun süre bu devlet elitleri ülkenin demokratikleşme sürecine ihtiyatla yaklaşmışlardır.

Siyasi mekanizmalarla çözülebilecek toplumsal sorunları güvenlik sorunu olarak tanımlayıp hakim konumlarını pekiştirmeye çalışmışlardır. Sorunların güvenlik sorunu olarak tanımlanması onların çözümünde zora dayalı araçları mümkün kılacağından, bu elitler uzun süre güvenliğe askerî bir perspektiften bakmışlardır. Güvenlik ancak askerî bir bakış açısından tanımlandığında onların konumları tartışmasız ve meşru kabul edilecektir.

Son zamanlarda yaşanan demokratikleşme sürecine paralel olarak dile getirilen bir görüş güvenlikleştirme sürecinin bu süreci yöneten kesimlerin siyasi ve ideolojik bakış açılarından bağımsız olmadığı ve bu sürecin devlet elitlerinin toplumdaki yerini pekiştirmeye yönelik kurgulandığıdır. Buna göre, tehdit olarak tanımlanan her şey bir kurgudan ibarettir. Objektif ve ölçülebilir tehditlerden bahsetmek imkansız olmasa da zordur. Tehditler arka planlarında bazı ideolojik ve politik amaç ve kaygılarla üretilirler. Bu açıdan bakıldığında güvenlik ve dış politikalarının özünde iç politik kaygılar yatmaktadır. Amaç oluşturulan tehditler üzerinden bazı kesimlerin toplum nezdindeki meşruiyetini ve itibarını korumak ve pekiştirmektir.

Osmanlı İmparatorluğundan miras kalan bir diğer unsur Türkiye'nin kendisini devamlı surette dış düşmanlar tarafından kuşatılmış hissetmesi ve bu tehditten korunmak için de sadece kendi imkanlarına güvenmesi gerektiği düşüncesidir (Aydın 2003: 163-184). Türkiye'nin bir 'yalnız Kurt' olduğu algısı toplumsal bellekte yer etmiştir. 'Türkün Türkten başka dostu yok-

tur', 'bir Türk dünyaya bedeldir' ve 'su uyur düşman uyumaz' gibi atasözleri uzun tarihi tecrübelerin ortaya çıkardığı algılamalardır. Yabancı uluslara karşı güvensizlik içinde hissetmek Türk ulusunun neredeyse karakteristik bir özelliğidir. Tarihi arka plandan bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu dışında yaşayan Müslüman unsurlarının Anadolu'ya göç etmeleri ve bu toprakları kendilerinin son anavatanları olarak görmeleri önemlidir. Göçler yoluyla Anadolu'ya gelen Müslüman toplum kesimlerinin Cumhuriyete olan sadakatleri ve yabancı unsurlara karşı olan güvensizlikleri manidardır. Devletin laik, homojen ve üniter karakterini en fazla savunan toplumsal kesimler zamanında göçler yoluyla Balkanlar, Kafkaslar ve diğer coğrafyalardan Anadolu'ya gelenler olmuşlardır. Tam bağımsız ve anti-emperyalist Türkiye özlemi bu toplumsal kesimlerde hep daha fazla hissedilmiştir (Akçalı vd. 2009: 550-569).

Hiç bir güç bloğuna taraf olmamak ve tam bağımsızlık noktasından taviz vermemek düşüncesi hakim güvenlik kültürünün algı düzeyinde geçerli olan unsurudur. NATO üyeliği gibi kurumsal ittifak ilişkileri bu bağlamda istisna olarak görülmelidir. Türkiye ulusal güveliğini uzun yıllar boyunca NATO içinde, başta ABD olmak üzere diğer Batılı müttefikleriyle birlikte, işbirliği içinde gerçekleştirmeye çalışmış olsa da, Türkiye'nin NATO'ya bakışında dikkat çekici olan bir durum vardır. O da NATO'ya karış geliştirilen söylemde devamlı surette sanki Türkiye NATO'nun bir üyesi değilmişçesine 'NATO ve Türkiye' vurgusunun yapılmış olmasıdır. Türkiye sanki NATO'nun bir parçası değil ve NATO karar alma sürecinde yer alan bir ülke değilmişçesine kendisini hep Brüksel'de alınan kararlar karşısında bir tavır takınmak zorunda hisseden ülke gibi davranmıştır. NATO üyeliği ve AB ile devam eden üyelik müzakere süreci bile Türkiye'nin Batılı ülkelere karşı olan güvensizlik hissinin giderilmesine neden olmamıştır. Bu süreçte ilginç olan bir gelişme, Türkiye'nin uluslararası sosyal ve ekonomik sisteme entegrasyon sürecine paralel olarak daha az yabancı karşıtı olmaya başlamadığı, bilakis yabancı karşıtlığı ve yabancı şüpheciliği yönündeki algıların son yıllarda daha fazla güçlendiğidir.

Prestijli düşünce kuruluşlarından German Marshall Fund'ın son on yıldır her sene yapmakta olduğu transatlantik eğilimler araştırmalarına göre, Türkiye vatandaşları giderek artan bir oranda Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarının belirlenip uygulanmasında mümkünse bağımsız ve bağlantısız bir dış politika izlemesi gerektiğini düşünmektedir (German Marshall Fund 2013). Türkiye'nin Batlı ülkelerle işbirliği içinde olmasını isteyenlerin sayısında göreceli bir düşüş yaşanırken, Orta Doğu ülkeleriyle daha

fazla yakınlaşmasını isteyenlerin sayısında da göreceli bir artış gözlenmektedir. Benzer bir artış ise Rusya ve Çin ile olan ilişkiler bağlamında yaşanmaktadır.

Türkiye elli küsur yıldır NATO üyesi olan ve bir o kadar uzun bir süredir de AB üyesi olmaya çalışan bir ülke olmasına rağmen, Batılı ülkelere karşı olan kuşkuculuk artmaktadır. ABD ve NATO karşıtlığının oranı, ittifak üyesi olmasına rağmen Türkiye'de ittifak dışında olan başka Müslüman toplumlardan daha fazladır. Bu ilginç bir durumdur.

Dış ve güvenlik politikaları bağlamında, Türkiye'nin NATO, AB ve ABD'den bağımsız hareket etmesini savunanların sayısı artmaktadır. Türk ekonomisinin küresel ekonomik sisteme her geçen sene daha fazla entegre olması (artan dış ticaret hacmi, ikili dış ticaret anlaşmaları, vs.), Türkiye'nin daha küresel bir dış politika vizyonu takip etmeye başlaması ve Türk insanının toplumsal dinamikler neticesinde başka uluslarla olan etkileşiminin hızlanmasına rağmen, Batı karşıtlığının ve milliyetçiliğin artması manidardır (Altınay 2012).

Bu durumu iki şekilde açıklamak mümkündür. Her iki açıklama da mevcut sistemdeki elitlerin dünya görüşleriyle yakından alakalıdır. Türkiye uzun süre Batıcılığı merkeze koyan ve Türkiye'nin Batı uluslararası topluluğunun bir parçası olmasını önemseyen laik elitler tarafından yöneltilmiştir. İlk bakışta bu elitlerin Türkiye'nin daha fazla Batılılaşması ve dünyalaşması yönünde çalıştıkları düşünülebilir. Bu bir nebze doğrudur da, ama unutmamak gerekir ki hem bu elitlerin Batı dünyasına yönelik tutumları kendi içinde sorunlu olmuştur hem de bu elitler batılılaşmayı daha çok bir iç politika vizyonu çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Şöyle ki, laik ve batıcı elitler bir yandan Türkiye'nin içeride batılı reformlar yönünde dönüşmesini arzu ederlerken, diğer yandan da Batılı aktörleri, geçmişten gelen miraslar doğrultusunda potansiyel endişe kaynakları olarak görmeye devam etmişlerdir (Karaosmanoğlu 1993: 19-34). Bu elitlerin gözünde batılılaşma her şeyden önce bir güvenlik stratejisi olarak görülmüştür. Batılı olundukça ve görüldükçe Türkiye'nin Batılı aktörler karşısında güvende olacağı düşüncesi hakimdir burada. Bu gönülden bir batılılaşma olmamış, Türkiye'nin kendisini güvende hissettiği oranda arzulanmıştır. İçeride batılı normları benimsedikçe ve dışarıda da batılı ülkelerle aynı uluslararası örgütlerde işbirliği yaptıkça Türkiye'nin batı karşında güvende olacağı düşüncesi etkilidir burada. Yani bir anlamda bu batıya yaklaşarak batıdan kaynaklanması muhtemel güvenlik endişelerini bertaraf etmek düşüncesidir. Batılılaşma sürecinin muhtevasını ve hızını Türkiye kendi iç dinamikleri ile belirlemeli, bu süreçte olabildiğince eklektik davranabilmeli

ve yerine göre de Batıya karşı kendi özel şartlarını ve hassasiyetlerini dayatabilmelidir. Bu süreçte uzun yıllar Türkiye kendisini Batı dışı coğrafyalardan, özellikle de Orta Doğu bölgesinden, uzak tutmaya çalışmıştır. Batı dış coğrafyalardan, özellikle de İslam coğrafyasından, uzak kalındıkça, Batıya daha fazla yakınlaşılacağı ve batılı değerlerin ülke içinde kök salacağına dair bir varsayım etkili olmuştur bu süreçte. 1950'li yıllarda takip edilen aşırı batı yanlısı dış politika ve belirli bir süre Türkiye'nin İslam Konferansı Teşkilatı'na üye olmak noktasında göstermiş olduğu direnç bu bakış açısıyla açıklanabilir.

Yerleşmiş Batıcı elitler gözünde Batıyı bu süreçte Türkiye açısından potansiyel tehdit ve endişe kaynağı olarak ortaya çıkarabilecek iki durum şudur. İlk olarak Batının kendi liberal-demokratik normlarını Türkiye'nin Batıya katılımı noktasında taviz verilemez bir ön şart olarak ortaya koyması ve bu minvalde Türkiye'nin dahili dönüşüm sürecine aktif olarak müdahale etmesidir. İkinci olarak da, Batılı aktörlerin bir yandan Türkiye'yi AB üyesi yapmama noktasında aşırı direnç göstermeye devam etmeleri ve takip ettikleri bölgesel politikalarla Türkiye'nin yakın bölgesinde istikrarsızlık yaratmalarıdır. Batıcılığı merkeze koyan laik elitler ilkesel olarak Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olmasalar da, bu sürecin ucu açık ve belirsiz bir şekilde sürmesini, ve Türkiye'nin merkezi-üniter-homojen karakterini kaybetmesini endişe kaynağı olarak görmektedirler. Bu elitlerin gözünde Türkiye'nin batılı dönüşümü tam olarak gerçekleştirebilmesi ancak ve ancak Batı dünyasına geri döndürülemez bir şekilde katıldıktan sonra gerçekleşebilir. Batıya katılmak adına bazı reformları bir ön şart olarak yerine getirmek ve sonunda da Batıya kabul edilmemek kaçınılması gereken bir durumdur. Bu elitlerin çoğunluğu Türkiye'nin gerek bölgesinde gerekse de küresel düzlemde çok aktif bir dış politika izlemesini savunmamakta ve bölgesel gelişmelerin Türkiye'nin iç bütünlüğüne ve uyumuna zarar vermemesini ön plana çıkarmaktadırlar. Bu pencereden bakıldığında son yıllarda yaşanan gelişmeler bu elitlerin gözünde Batıya karşı tepkiselliği artırmıştır. Bir yandan Türkiye AB'ye üye yapılmamakta ama devamlı surette ondan kendisini batılı normlar etrafında dönüştürmesi beklenmekte, diğer yandan da batılı aktörlerin Türkiye'nin yakın çevresindeki politikaları, özellikle de Orta Doğuda, Türkiye'nin iç istikrar ve huzurunu olmusuz şekilde etkilemektedir.

Son on iki yıldır Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarda bulunmaktadır ve bu partinin benimsediği dış ve güvenlik politikası anlayışı da, Batı dünyasına karşı kuşkuculuğu ve tepkiselliği körüklemektedir. Laik ve batıcı elitlerin tersine AKP elitleri Türkiye'nin Batı dünyasının

içinde yer almasını idealize etmemekte ve mümkünse modern Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerinde oturduğu tarihi, coğrafi, kültürel ve toplumsal mirasın üzerinde yeniden inşa edilmesini istemektedirler. Bu bakış açısına göre Türkiye'nin yapması gereken Ankara merkezli güvenlik ve dış politika çizgisi takip ederek, batı ve diğer dış politika aktörleri ile pragmatik ve işbirliğine yönelik faydacı ilişkiler geliştirmek olmalıdır (Avcı 2011: 409-442). Bu düşünce yapısında esas olan Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarını oluşturup uygularken olabildiğince özerk ve otonom davranabilmesidir. Türkiye stratejik derinliği olan bir ülkedir ve bu derinlik varken ne batı dünyasının ne de herhangi başka bir jeopolitik oluşumun sıradan bir unsuru olamaz. Türkiye kendi ekonomik, siyasi ve politik hinterlandında hareket edebilen, öncelikle bölgesel, nihai aşamada da küresel bir aktöre dönüşmelidir. Batı dünyasıyla kurulan her türlü ilişki, buna AB üyelik süreci de dahildir, Türkiye'nin bu yöndeki amaçlarını gerçekleştirmesine hizmet ettiği oranda önemsenmeli ve sürdürülmelidir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin son yıllarda batı karşıtı bir çizgiye kaymaya başlaması onun Batı tarafından dışlanmasıyla değil, bilakis Türkiye'nin Batının bazı politikalarını başta Orta Doğu olmak üzere, kendi güvenlik ve dış politika çıkarlarına aykırı bulması yüzündendir. Batının önemi kimliksel faktörlerden değil, stratejik ve ekonomik kaygılardan ötürüdür. Türkiye'nin kendisini güvende hissedebilmesi ve çağdaş modern kimliğinin tanınması için mutlaka AB üyesi olmasına gerek yoktur. AB üyelik süreci ülkenin demokratikleşmesine ve yapısal sorunlarını çözmesine yardımcı olduğu müddetçe önemlidir ve devam ettirilmelidir (Oğuzlu 2012: 229-243). Batıya karşı bu eleştirel ve zaman zaman da tepkisel bakış açısının ortaya çıkması Türkiye'nin De Gaul vari bir milliyetçiliği benimsediğinden dolayıdır. Bu sonucun ortaya çıkmasında ideolojik, dini ve kimliksel hassasiyetler ön planda değildir (Taşpınar 2011: 11-17).

AKP elitlerinin benimsedikleri bu anlayışa göre Batı dünyasının Türkiye için değeri Batının Türkiye'nin bölgesel ve küresel politikalarının gerçekleştirilmesine yapacağı katkı oranında olacaktır. Bu düşünce yapısı Arap Baharı sırasında Türkiye ile Batı dünyasının arasının açılmasında, özellikle de Suriye krizi bağlamında, etkili olmuştur. Türkiye Batılı aktörlerden kendisinin siyasi çizgisine yakın politikalar takip etmelerini beklemiş, ama bu gerçekleşmeyince de, eleştirel bir tutum takınmıştır.

Coğrafi ve Jeopolitik faktörler

Coğrafi şartlar ile ülkelerin stratejik eğilimleri ve davranışları arasında çok yakın bir ilişki vardır. Çoğu zaman coğrafyaları ülkelerin kaderini oluşturur. Coğrafi ve jeopolitik konumu ise tamamen pozitivist ve objektivist bir

bakış açısından değerlendirmek doğru olmaz (Tuathail 2005). Ülkelerin üzerinde yaşadıkları fiziki şartları değiştirme durumları olmasa da, o fiziki şartlara hangi siyasi ve güvenlik anlamlarını atfedecekleri tamamen sübjektif bir değerlendirme sürecini gerektir. Siyasi coğrafya ve eleştirel jeopolitik bilim dalları bu sübjektif anlamlandırma süreçlerini çalışırlar (Agnew vd. 2003). Fiziki şartlar onlara anlamlarını veren insan objesi olmadan gerçeklik ve kalıcılık kazanamazlar.

Bu tespiti yaptıktan sonra ifade etmek gerekir ki bazı fiziki şartlar kaçınılmaz şekilde üzerinde yaşayan ülkeleri bazı biçimde davranmaya ve güvenlik anlayışlarını belli kalıplar içinde şekillendirmeye zorlarlar. Coğrafi determinizm denebilecek bu bakış açışınsa göre, örneğin ABD'nin kıta büyüklüğünde bir devlet olması ve her iki tarafından da dev okyanuslarla çevrelenmesi onu kara ordusu yerine donanma ve hava kuvvetlerini daha fazla geliştirmeye yöneltmiştir. Kolaylıkla başka ülkeler tarafından istila edilemeyecek bir coğrafyada bulunmak ve dünyadaki siyasi gelişmelerin yoğun olarak yaşandığı kıta parçalarına uzak mesafede olmak, ABD'yi kendi iç işlerine daha fazla yöneltmiş ve dış gelişmelere karşı tepkisiz bir Amerikan toplumunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küresel ölçekte hegemonya iddialarında bulunan ülkeler tarih sahnesine çıkmamış olsalardı, Almanya, Japonya ve Sovyetler Birliği gibi, ABD'nin kürsel ölçekte bir imparatorluk kurma yönündeki hevesleri belki de bu kadar gelişmeyecekti.

Bu fiziki şartlarının yanında ABD'nin hem kuzeyden hem de güneyden kendisine hiç bir şekilde güvenlik tehdidi oluşturmayacak ülkelerle çevrili olması, Kanada ve Meksika, Amerikan toplumun çok kültürlü ve kendine güvenli olarak gelişmesine katkı yapmış olabilir. Geniş bir coğrafyada yaşamak ve dünyanın jeopolitik gelişmelerinin yoğun olarak yaşandığı merkezlere uzakta olmak, Amerikan toplumunun başka uluslardan insanların ABD'ye gelip yaşamaları noktasında daha liberal bir anlayışı benimsemesinde etkili olmuş olabilir.

Enerji kaynakları konusunda kendi kendine yeterli olmak (körfez emirlikleri), tamamen karasal bir coğrafyada bulunmak ve denize kıyısı olmamak (Orta Asya cumhuriyetleri), geniş bir sahil şeridine sahip olsa da bundan çok daha büyük karasal sınırlara sahip olmak ve çok fazla devletle sınırdaş olmak (Çin), önemli su yollarının üzerinde bulunmak (Mısır), büyük güçlerin arasında sıkışmış bir halde bulunmak (Polonya), çok zengin doğal kaynaklara sahip olmak ve kıtasal büyüklükte olmak (Rusya) gibi coğrafi şartlar ülkelerin jeopolitik güvenlik kültürlerini yakından etkiler.

Örneğin Polonya, Almanya ve Rusya gibi iki önemli jeopolitik aktörün arasında bulunduğundan bu her iki ülkeyle de iyi geçinmek ve aralarında dengeli ilişkiler kurmak zorundadır. Bu onun için yaşamsal önemdedir.

Polonyalılar topraksal bütünlükleri ve egemenlikleri noktasında oldukça hassas ve kıskançtırlar. Bu hassasiyetlerini 2000'li yıllarda üye olarak katıldıkları AB ve NATO içinde de göstermektedirler. Polonya'nın Türkiye ile iyi ilişkiler kurmasında ve Polonya'nın Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemesinde bu iki ülkenin egemenliğe ve karasal bütünlüğe dair benzer düşüncelere sahip olması önemlidir.

Buradan hareketle Türkiye'nin de coğrafi şartlarının ve jeopolitik konumunun onun güvenlik anlayışını yakından etkilediğini söyleyebiliriz (Aydın 2003: 163-184). İlk bakışta coğrafi şartlar ve jeopolitik konum dış faktörler olarak görülebilir. Bu bir nebzeye kadar doğrudur da. Neticede ülkelerin coğrafyaları kolaylıkla değişmez ve insanlar bu coğrafi şartların içine doğarlar. Ama coğrafi şartları ve jeopolitik konumları iç faktör yapan ana unsur insanların onlara atfettikleri değerdir. Bu değerler bir kez oluştu mu bunlar da nesilden nesile çeşitli sosyalleşme süreçleri vasıtasıyla aktarılır.

Bu arka plan çerçevesinde bakıldığında coğrafi konumunun ve jeopolitik şartlarının Türkiye'nin güvenlik kültürünün ve dış politika tercihlerinin oluşumuna olan etkilerini şu şekilde özetleyebiliriz. İlk olarak Türkiye kıtalar arası konumu ve önemli su yollarına sahip olmasından dolayı her zaman büyük güçlerin üzerinde rekabet ettikleri bir ülke olmuştur. Tarihin farklı zamanlarında rekabet halinde olan büyük güçler değişmişse de bu durum neredeyse bir süreklilik arz etmektedir. 19. Yüzyıldan 20, yüzyılın ortalarına kadar bu rekabetin tarafları Birleşik Krallık, Almanya ve Rusya iken, 20. Yüzyılın ikinci kısmından Soğuk Savaşın sonuna kadar Türkiye, ABD'nin başını çektiği batı bloğu ülkeleriyle Sovyetler Birliği'nin başını çektiği doğu bloğu ülkelerinin rekabetine sahne olmuştur.

Üzerinde rekabet edilen konumda olmak, Osmanlı İmparatorluğunun genişleme sürecinin sona ermesinden sonra hızlanarak gelişen bir durumdur. Zaten bundan dolayıdır ki Prof. Karaosmanoğlu'nun da altını çizdiği gibi Karlofça Anlaşmasından sonra Osmanlı imparatorluğu savunmacı bir reelpolitik anlayışı benimsemeye başlamıştır (Karaosmanoğlu 2000: 199-216). Önceleri saldırgan ve yayılmacı bir reelpolitik anlayış vardı ve bunun temel esprisi imparatorluğun güvende olabilmesinin devamlı şekilde topraklarını genişletmesine, İslam dinini yaymasına ve kontrolü altında tuttuğu insan sayısının artmasına bağlı olmasıydı. Ne zamanki Batılı güçler karşısında güç kaybetmeye başladı, ondan sonra imparatorluğun temel stratejik ve güvenlik hedefi topraklarının küçülmesini yavaşlatmak ve kontrolü altında tuttuğu yerlerin elinden çıkmasını engellemek olmaya başladı.

Bu savunmacı anlayış Misak-ı Millinin altında yatan ruhla benzerlik arz etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu andan günümüze bilinçli ve programlı bir şekilde topraklarını genişletmek stratejisi gütmemiş, bilakis

elindeki coğrafyanın bütünlüğünü korumayı öncelikli amacı olarak tanımlamıştır. İkinci bir Sevr dayatmasıyla karşılaşmamak Türk yöneticilerin en önemli hassasiyetlerinden birisi olmuştur.

İkinci olarak Türkiye ulusal güvenliğini gerçekleştirmek adına kendi maddi (askerî ve ekonomik) imkanlarının yeterli olmadığı durumlarda hep büyük güçler arasında denge oluşturmak siyaseti gütmüş ve büyük güçler arasındaki stratejik rekabetlerden yararlanmaya çalışmıştır. Bu coğrafyanın Türkiye'ye sunduğu önemli bir stratejik avantajdır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere ve Fransa ile stratejik anlaşmalar imzalamak, İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya, Rusya ve İngiltere arasında dengeli bir aktif tarafsızlık politikası gütmek ve Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan tehdidi bertaraf etmek adına NATO'ya katılmak bu anlayışın ürünüdürler.

Bununla ilintili olarak altı çizilmesi gereken bir nokta ise şudur: Türkiye için belli bir ülke veya ülke grubu karşısında başka bir ülke ya da ülke grubu içinde yer almak hiçbir zaman birinci öncelik olmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun bir müddet yürüttüğü ve Cumhuriyetin ilk on yılında da başarılı bir şekilde yürütülen strateji büyük güçler arasındaki çıkar çatışmalarına taraf olmamaktır. Ancak bu stratejinin ulusal güvenliği garanti edemediği durumlarda Türkiye kendisini bir blok içinde konumlandırmak zorunda kalmıştır.

İkinci olarak coğrafi konumu Türkiye'nin dış ilişkilerinde en fazla yararlandığı güç imkanlarının başında gelmiştir. Büyük güçlerle olan ilişkilerinde Türkiye üzerinde oturduğu coğrafyanın kendisine sunduğu doğal avantajları çoğu kez bir koz olarak kullanmıştır. Bu konum bazen tamamen fiziki şartlardan kaynaklanmıştır. Örneğin boğazlara sahip olmak Türkiye'nin hem ABD hem de Sovyetler Birliği/Rusya ile olan ilişkilerine en fazla istifade ettiği kozlarından birisi olmuştur. Bazen de Türkiye'nin kimliksel coğrafyası onun batı ve doğu dünyası arasındaki ilişkilerinde istifade ettiği pazarlık araçlarından birisi olmuştur. Müslüman bir topluma sahip olmak ama aynı batılı değerler ışığında kendi iç dönüşümünü gerçekleştiren bir ülke olmak Türkiye'ye hem Batılı ülkeler hem de Müslüman ülkelerle olan ilişkilerinde stratejik avantajlar sağlamıştır.

Buna benzer bir durum Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana Türkiye'nin dünya enerji politikalarında oynadığı rol bağlamında yaşanmaktadır. Şöyle ki, Türkiye'yi yönetenler, ideolojik farklılıklarına rağmen, Türkiye'nin enerji nakil yolları üzerinde bulunmasını dış aktörlerle olan ilişkilerine önemli bir koz olarak kullanmaktadırlar. Bu koz son yıllarda Türkiye-AB ilişkilerinde ön plana çıkmaya başlamıştır. AB'nin enerji faslını müzakerelere açması için Türkiye'nin dillendirdiği görüş, Türkiye üzerinden geçecek boru

hatlarıyla Avrupa'ya ulaşacak orta Asya petrol ve doğal gazının AB ülkelerinin Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltacağıdır (Özpek 2013: 358-379).

Üçüncü olarak Türkiye'nin merkezinde olduğu jeopolitik coğrafya şöyle bir durum arz etmektedir. Türkiye ve çevresinde yer alan bütün ülkeler, İran hariç, bağımsızlıklarını Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra elde etmişlerdir. Türkiye için potansiyel bir güvenlik endişesi yaratan durum ise Türkiye'nin çevresinde yer alan ülkelerin ulusal kimliklerinin oluşmasında Türkiye-karşıtlığının önemli bir yer tutmasıdır. Bu durum uzun süre Türk elitlere Türkiye'nin düşmanlarla çevrili olduğu söylemini kullanmalarında yardımcı olmuş ve askerî bakış açısını merkeze alan bir güvenlik anlayışının pekişmesini kolaylaştırmıştır. Türkiye'nin uluslararası arenada devamlı surette yalnız olduğu ve sadece kendisine güvenmesi gerektiği yönündeki düşünceleri bu jeopolitik arka plan çerçevesinde daha kolay anlaşılabilir.

Türkiye'nin uzun karar sınırlarına sahip olması ordunun donanma ve hava kuvvetleri karşında daha ön plana çıkmasına neden olmuştur. Askerî zaferlerin her şeyden önce karada kazanılması gerektiği ve hava ve deniz kuvvetlerinin kara zaferlerine hizmet ettikleri oranda önemli olacakları yönündeki bakış açısı Türk stratejik düşüncesinde yaygındır.

Jeopolitik konumu Türkiye'nin sadece AB ile olan ilişkilerinde kullanmaya çalıştığı bir koz değil, aynı zamanda da güney komşusu olan ülkelerle olan ilişkilerinde yararlanmaya çalıştığı bir unsurdur. Türkiye Orta Doğu bölgesindeki komşularıyla olan ilişkilerinde, devamlı surette bu ülkelerin kendisi üzerinden gelişmiş Batı dünyasına açılabilecekleri düşüncesini dile getirmektedir. Türkiye köprü konumunu hem batılı hem de güney ve doğulu ülkelerle olan ilişkilerinde kullanmaktadır. Köprüsel konumda olmak ve tamamen tek bir siyasi coğrafyaya ait olmamak Türk dış politikasındaki çok taraflılığı kolaylaştıran bir unsurdur aynı zamanda. Türkiye kendisini hiç bir siyasi coğrafyaya tam anlamıyla ait hissetmediğinden, farklı siyasi coğrafyalara ait ülkelerle olan ilişkilerinde hep işbirliği ve istikrar vurgusunu yapmaktadır. Bu durum aynı zamanda Türkiye'nin bölgesel liderlik rolünü zorlaştıran bir unsurdur çünkü Türkiye kendisini aynı zamanda farklı siyasi coğrafyalara ait olarak tanımlamaktadır. Türkiye'nin güveliği farklı siyasi coğrafyalarda ortaya çıkan gelişmelerden eş zamanlı bir şekilde etkilenebilmektedir. Bu yüzdendir ki, Türkiye'nin Orta Doğu bölgesindeki liderlik iddiaları, ne Mısır, ne Suudi Arabistan ne de İran kadar, ilgi çekmemektedir. Bu ülkelerin hepsi Orta Doğu ülkesidirler ve ulusal güvenlikleri çok büyük bir oranda bu bölgede yaşanan gelişmelerden etkilenmektedir.

Kurucu İdeoloji ve Alternatif İdeolojik Yaklaşımlar

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında hakim olan ideolojik yaklaşım Türkiye'nin güvenlik kültürünün şekillenmesinde etkili olmuştur (Karaosmanoğlu 2000: 199-216). Buna göre Türkiye'nin Batılı karakterinin Batılılar tarafından tescil edilmesi önemlidir. Türkiye Batıyla kavgalı kalarak güvende olamaz. Osmanlı İmparatorluğu'nun başına gelenler bunun en güzel ispatıdır. Batıyla mücadele etmenin ve Batı karşında tehdit altında hissetmemenin en iyi yolu Batılı değerleri ülke için dönüşüm sürecinde geçerli kılmak ve dış politikada Batılı ülkelerle aynı dalga boyunda hareket etmeye çalışmaktır. Kurucu zihniyet devletin egemen, merkezi ve üniter yapısını odak noktasına koyarken toplumun homojen ve laik yapısını korumasını da idealize etmiştir. Takip edilen bütün dış politik davranışlar sor kertede bu zihniyetle uyumlu olmak zorunda olmuştur. Türkiye dış politikasında uzun yıllar macera olarak görülebilecek girişimlerden uzak durmuş ve uluslararası hukukun devlet egemenliğini yücelten ve devletlerin iç işlerine karışılmaması gerektiğini vazeden prensiplerini merkeze almıştır. Kurucu ideolojinin Osmanlıdan miras aldığı ve daha sonraki yıllarda farklı ideolojik elitler tarafından da benimsenen bir düstur da dış ve güvenlik politikası çıkarlarının elde edilmesinde önceliğin uluslararası hukuka ve diplomasiye verilmesi gerektiğidir. Savaşlarda kazanılan başarıların hukuki ve diplomatik düzlemlerde tescil ettirilmemesi bir anlam ifade etmeyecektir. Geçmişte Osmanlı İmparatorluğu savaş alanındaki zaferlerini etkili bir şekilde diplomatik başarılara dönüştürmede büyük zorluklar yaşamıştır. Bu durum mümkün olduğu ölçüde bir daha tekrarlanmamalıdır. Bununla alakalı bir başka miras da, Türk dış ve güvenlik politikasında ahde vefa ilkesine ve yazılı metinlere büyük önem verilmesidir. Anlaşmalar yazılı hale getirilip kalıcılaştırılmalıdırlar.

Kurucu ideolojik zihniyet farklı tarihlerde bazı sorgulamalara ve karşı duruşlara maruz kalmışsa da bunların en etkili olanı son on yıldır Türkiye'de yönetimde olan AKP'nin temsil ettiğidir. AKP elitlerinin ideolojik duruşları güvelik ve dış politika çıkarlarına da farklı şekilde bakmalarına neden olmaktadır (Taşpınar 2008). Bu farklı bakışın yeni bir güvenlik kültürü oluşturduğu ileri sürmek abartılı olacaktır, zira güvenliğe ilişkin bakış açıları uzun süreçler içinde şekillenir ve kolayca değişmezler. Fakat, AK Parti'nin dış politikaya ve güveliğe ilişkin ortaya koyduğu yeni söylemler, önümüzdeki on yıllarda devam etmesi durumunda yeni kültürel gerçekliklerin oluşmasına neden olabilir.

Türkiye'nin çevresel gelişmelere fazla müdahalede bulunmaması, temel ilgi alanını ülke içine yöneltmesi ve stratejik yönünü de temelde Batı dünyasına çevirmesi gerekir şeklinde özetlenebilecek laik ve batıcı güvenlik anlayışı, AKP iktidarlarıyla birlikte değişmeye başlamıştır. İlk olarak, Türkiye'nin hem bölgesel hem de küresel gelişmelere eskiye nazaran daha fazla müdahil olmaya başladığını görüyoruz (Murnison 2006: 945-964). Çevre-

sinde ve küresel ölçekte barış ve istikrarın oluşmasına katkı vermenin Türkiye'nin kendi içinde de barış ve istikrarı yakalamasında önemli olduğu düşüncesi ortaya çıkmaya başlamıştır. Kurucu zihniyetin aksine, AKP zihniyeti Türkiye Cumhuriyeti'ni eskiden kopuk tamamen yeni bir siyasi oluşum olarak görmemekte, bilakis Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı şeklinde yorumlamaktadır. Türkiye modern zamanların Osmanlı İmparatorluğu ruhunu yaşatacak bir ülke olmalı ve etki alanını olabildiğince geniş bir coğrafi düzlem bağlamında tanımlamalıdır. Bu zihniyete göre Türkiye ulusal dış ve güvenlik politikası çıkarlarını sadece Anadolu coğrafyasını baz alarak değil, bilakis Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerinde geliştiği coğrafyaları baz alarak tanımlamalıdır. Dünya gücü olmak geniş stratejik ufka sahip olmayı gerektirir. Stratejik genişleme sadece dış gelişmelerin ülke içi gelişmeleri yakından etkilemeye başlamasıyla açıklanamaz, bu aynı zamanda Türkiye'ye Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan stratejik bir miras ve tarihi bir sorumluluktur.

İkinci olarak, dış ve güvenlik politikası devlet merkezli olmaktan yavaş yavaş çıkıp toplum ve insan merkezli olmaya başlamıştır. Bu sürecin başlamasında hiç kuşkusuz AKP elitlerinin kendilerine muhalif olan bürokratik elitleri geriletmek istemesi etkili olmuştur. Eski elitlere meşruiyet kazandıran iç ve dış politik yaklaşımlar sorgulanmaya başlamıştır. Güvenliksizleştirme olarak adlandırılan süreç sayesinde olası güvenlik sorunlarının birer birer siyasi düzleme taşınarak çözüme kavuşturulmak istenmesi, son kertede bu sorunların devamından faydalanan kesimleri geriletmek adına düşünülmektedir. Ülkenin etrafının düşmanlarla çevrili olduğu düşünce yapısı tam aşılmadan, yerleşmiş askerî güvenlik elitinin zemin kaybetmesi pek mümkün olamayacaktır. Bu tam anlamıyla gerçekleşmiş bir süreç değildir. Hatta son zamanlarda, AKP'nin seçimlerden güçlenerek çıkmasına paralel olarak iktidar partisinin giderek devletleştiği ve güvenliği eskiden olduğu gibi devlet merkezli tanımlamaya başladığı iddia edilmektedir.

AKP zihniyetini kurucu zihniyetten ayıran en önemli unsurlardan bir tanesi Türkiye'nin ulusal kimliğinin belirlenmesinde Batı ve onun değerlerinin sahip olduğu konumun zayıflaması ve İslami unsurun daha fazla ön plana çıkmaya başlamasıdır. Türkiye'nin kendi milli kimliğinde İslam vurgusunun artıyor olması kaçınılmaz bir şekilde Türk dış politikasında da İslami coğrafyalarda olan gelişmelere karşı daha fazla ilginin oluşmasına neden olmaktadır.

Güveliğe bakışta askerî bakış açsının gerilemeye başlayıp, ekonomik, medeniyet ve toplumsal bakış açılarının daha fazla ön olan çıkmaya başlaması AKP zihniyetinin beraberinde getirdiği bir diğer yeniliktir. Buna göre gerçek güvenlik uzun vadeli kalıcı toplumsal barışın tesis edilmesinden (ayrılıkçı etnik Kürt sorunun çözülmesiyle birlikte), ülke içindeki yapısal ekonomik sorunların

çözülüp Türkiye'nin zenginleşmesinden ve Türkiye'nin coğrafyasında yer alan ülkelerle olan karşılıklı bağımlılık ilişkilerini güçlendirmesinden geçer. Toplumsal barış ve bölgesel entegrasyon uzun vadeli güvenlik için gereklidir.

Sonuç

Güvenlik kültürü üzerine yapılan çalışmalar son yıllarda ivme kazanmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden bir tanesi araştırmacıların devletlerin dış ve güvenlik politkalarını anlamaya ve açıklamaya çalışırlarken karşılaştıkları zorluklardır. Bu zorlukların başında gözlemlenebilir ve objektif olduğuna inanılan bağımsız değişkenlerin, örneğin ülkelerin güç imkanlarının, kendilerinden umulan etkileri ortaya çıkaramamalarıdır. Örneğin bazı devletlerin askerî imkan ve kabiliyetlerindeki artışların neden bazı devletler tarafından güvenlik tehdidi olarak görülürken bazıları tarafından bu şekilde algılanmadığı önemli bir sorudur. Gerçekçi uluslararası ilişkiler okulu bu bağlamda yetersiz kalmaktadır. Güvenlik kültürü gözle görülmeyen ama nesilden nesile aktarılan bir anlam dünyasının varlığına işaret eder. Tehditlerin nasıl tanımlandıkları, onlarla nasıl mücadele edilmesi gerektiği, tehditleri kimlerin tanımladığı ve tehditlerin kimlerin varlığına yöneldiği soruları güvenlik kültürü çalışmalarının özünü oluşturur. Bu sorulara verilen cevaplar farklı zaman dilimlerinde farklı şekilde ortaya çıksa da, güvenlik kültürü bir sosyal gerçeklik olarak kolay kolay değişmez ve etkileri uzun sürelidir. Sosyalleşme süreçleri vasıtasıyla hakim güvenlik kültürü nesilden nesile aktarılır.

Bu çalışmada Türkiye'nin güvenlik külürünün ana unsurlarını ve bunların Türk dış politikası çıkarlarının ve davranışlarının oluşmasındaki rolünü incelemeye çalıştık. Bu bağlamda Türkiye'nin güvenlik kültürünün üç ana faktör tarafından uzun bir tarihi süreç içinde oluşturulduğunu iddia ettik. Bu unsurlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası, Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitik şartlar ve Cumhuriyetin kurucu zihniyetidir. Bu bağlamda bu unsurların farklı zaman dilimlerinde farklı şekillerde okunabildiğini göstermeye çalıştık. Özellikle son on yıldır iktidarda bulunan AKP'nin hakim güvenlik kültürünü sorgulamaya başladığını ve bunun da Türk dış politikası tercih ve davranışlarında yeni etkiler ortaya çıkardığını ileri sürdük. Osmanlı mirası, ülkenin içinde bulunduğu jeopolitik konum ve kurucu ideolojinin AKP elitleri tarafından farklı şekillerde yorumlanmaya başladığını ve bunun da Türkiye'nin güvenlik külütründe bazı değişiklikler ortaya çıkarmaya başladığını göstermeye çalıştık.

Bu çalışma güvenlik kültürünü bir bağlam olarak ele alıp, ne tam anlamıyla onun etkilerini objektif bir şekilde göstermeyi ne de onun nasıl oluştuğunu incelemiştir. Türkiye'nin güvenlik kültürünü bir bağlam olarak ele alan bu çalışma, bu kültürün ana unsurlarını betimlemeci bir bakış açısın-

dan incelemiş ve bu unsurların farklı zaman dilimlerinde nasıl farklı şekillerde yorumlanabileceğini göstermeye çalışmıştır.

Kaynaklar

Agnew, John ve S. Corbridge (2003). *Mastering Space*. London: Routledge.

Akçalı, Emel ve M. Perinçek (2009). "Kemalist Eurasianism: an emerging discourse in Turkey". *Geopolitics* 14 (3): 550-569.

Altınay, Hakan (2012). *Yalnız ve Endişeli Ülke: Türkiye*. İstanbul: Açık Toplum Vakfı Yay.

Aras, Bülent ve Ş. Toktaş (2012). "National Security Culture in Turkey: A Qualitative Study on Think Tanks". *Bilig* 61: 245-264.

Aras, Bülent ve A. Görener (2010). "National role conceptions and foreign policy orientation: the ideational bases of the Justice and Development Party's foreign policy activism in the Middle East". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 12 (1): 73-92.

Avcı, Gamze (2011). "The Justice and Development Party and the EU: Political Pragmatism in a Changing Environment". *South European Society and Politics* 16 (3): 409-442.

Aybet, Gülnur ve M. Müftüler-Baç (2000). "Transformations in Security and Identity After the Cold War: Turkey's Problematic Relationship with Europe. *International Journal:* 567-582.

Aydın, Mustafa (1999). "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs". *Middle Eastern Studies* 35 (4): 152-186.

_____, (2000). "Determinants of Turkish foreign policy: changing patterns and conjunctures during the Cold War". *Middle Eastern Studies* 36 (1): 103-139.

_____, (2003). "Securitization of history and geography: understanding of security in Turkey". *Southeast European and Black Sea Studies* 3 (2): 163-184.

Bilgin, Pınar (2005). "Turkey's changing security discourses: The challenge of Globalisation". *European Journal of Political Research* 44: 175-201.

_____, (2007). "'Only strong states can survive in Turkey's geography': the uses of "geopolitical truths" in Turkey". *Political Geography* 26 (7): 740-756.

_____, (2008). "Critical Theory", in *Security Studies An Introduction* ed. Paul D. Williams. New York: Routledge. 89-102.

Bloomfield, Alan (2012). "Time to Move On: Reconceptualizing the Strategic Culture Debate". *Contemporary Security Policy* 33 (3): 437-461.

Davison, Roderic H. (1999). "Ottoman Diplomacy and Its Legacy". *Nineteenth Century Ottoman Diplomacy and Reforms*. İstanbul: İsis Press.

Davutoğlu, Ahmet (2004). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yay.

German Marshall Fund Transatlantic Trends Survey 2013, http://trends.gmfus.org/issue-poll-2013-surveillance/.

Gray, Colin (1999). "Strategic Culture as Context: The First Generation of Theory Strikes Back". *Review of International Studies* 25 (1): 51.

Güney, Aylin ve N. Mandacı (2013). "The meta-geography of the Middle East and North Africa in Turkey's new geopolitical imagination". *Security Dialogue* 44 (5-6): 431-448.

Güvenç, Serhat ve S. Özel (2012). "NATO and Turkey in the post-Cold War world: between abandonment and entrapment". *Southeast European and Black Sea Studies* 12 (4): 533-555.

Heper, Metin (1993). "Bureaucrats: Persistent Elitists". *Turkey and the West Changing Political and Cultural Identities.* Eds. Metin Heper, Ayşe Öncü ve Heinz Kramer. London: I.B. Tauris.

Johnston, Alistair Iain (1995). "Thinking about Strategic Culture". *International Security* 19 (4): 35.

Kaliber, Alper (2005). "Securing the Ground Through Securitized "Foreign" Policy: The Cyprus Case Revisited". *Security Dialogue* 36 (3): 297-315.

Karaosmanoğlu, Ali L. (1993). "Officers: westernization and democracy". *Turkey and the West Changing Political and Cultural Identities*. Eds. Metin Heper, Ayşe Öncü ve Heinz Kramer. London: I.B. Tauris. 19-34.

_____, (2000). "The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey". *Journal of International Affairs* 54 (1): 199-216.

Kösebalaban, Hasan (2002). "Turkey's EU Membership: A Clash of Security Cultures". *Middle East Policy* 9 (2): 130-146.

_____, (2007). "'The Permanent 'Other'? Turkey and the Question of European Identity". *Mediterranean Quarterly* 18 (4): 87-111.

McDonald, Matt (2008). "Securitization and the Construction of Security". *European Journal of International Relations* 14 (4): 563-587.

Murnison, Alexander. (2006). "The strategic depth doctrine of Turkish foreign policy". *Middle Eastern Studies* 42 (6): 945-964.

Özcan, Gencer (2013). "Türkiyede Uluslararası İlişkiler Eğitimi ve Yabancı Düşmanlığı", in *Yalnız ve Endişeli Ülke: Türkiye*. İstanbul: Açık Toplum Vakfı Yay. 49-60.

Özpek, Burak B. (2013). "Securing energy or energising security: the impact of Russia's energy policy on Turkey's accession to the European Union". *Journal of International Relations and Development* 16: 358-379.

Oğuzlu, Tarık (2002). "The Clash of Security Identities: The Question of Turkey's Membership in the European Union". *International Journal* 57 (4): 579-603.

_____, (2003). "An Analysis of Turkey's Prospective Membership in the European Union from a 'Security' Perspective'". *Security Dialogue* 34 (3): 285-299.

_____, (2008). "Turkey's Northern Iraq Policy: Competing Perspectives". *Insight Turkey* 10 (3): 5-22.

_____, (2012). "Turkey and the European Union: Europeanization without membership". *Turkish Studies* 13 (2): 229-243.

Oğuzlu, Tarık ve Mustafa Kibaroğlu (2008). "Incompatibilities in Turkish and European security cultures diminish Turkey's Prospects of EU membership". *Middle Eastern Studies* 44 (6): 945-962.

Taşpınar, Ömer (2008). "Turkey's Middle East Policies between Neo-Ottomanism and Kemalism". *Carnegie Papers 10*. http://www.carnegieendowment.org/files/cmec10_taspinar_final.pdf. (17 November 2013)

_____, (2011). "The Rise of Turkish Gaullism: Getting Turkish-American Relations Right". *Insight Turkey* 13 (1): 11-17.

Türkmen, Füsun (2010). "Anti-Americanism as a Default Ideology of Opposition: Turkey as a Case Study". *Turkish Studies* 11 (3): 329-345.

Tuathail, Gearòid Ò (2005). *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space.* London: Routledge.

Walker, Joshua W. (2007). "Reexamining the U.S.-Turkish Alliance". *The Washington Quarterly* 31 (1): 93-109.

Wendt, Alexander (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Williams, Paul D. (2008). Ed. *Security Studies: An Introduction.* New York: Routledge.

Yanık, Lerna K. (2012). "Atlantik Paktı'ndan NATO'ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türkiye'nin konumu ve rolü tartışmalarından bir kesit". *Uluslararası İlişkiler* 34: 29-50.

bilig
WINTER 2015 / NUMBER 72
223-250

Security Culture and Turkish Foreign Policy

Tarık Oğuzlu*

Abstract

This article examines the effects of security culture on the formation of Turkey's foreign policy interests and behaviors. Here security culture is assumed to offer a context in which decision makers interpret various independent variables that shape their foreign policy preferences and actions. In the literature on security culture there exist three different ways as to how to conceptualize security culture. One is to treat security culture as an independent variable. Here the goal is to shed light on the impact of security culture on foreign policy interests and behaviors in an objective manner. The second is to treat security culture as a dependent variable. Here the goal is to account for the formation of security culture in reference to various constitutive factors. The third is to treat security culture as a context through which decision makers try to make sense of various independent variables in the formation of their foreign policy preferences and behaviors. Against this background, this article tries to account for the impact of security culture on Turkish foreign policy in different time periods.

Keywords

Security culture, Turkish foreign policy, geopolitics, Ottoman Legacy, ideology, Justice and Development Party (AKP)

* Prof. Dr., Antalya International University, Department of Political Science and International Relations – Antalya / Turkey
tarik.oguzlu@antalya.edu.tr

билиг
Зима 2015 / Выпуск 72
223-250

Культура безопасности и внешняя политика Турции

Тарык Огузлу*

Аннотация

В данной статье рассматривается влияние культуры безопасности во внешней политике Турции. При этом, культура безопасности рассматривается как контекст, влияющий на выбор, предпочтения и поведение субъектов внешней политики. В литературе о культуре безопасности рассматривается три различных подхода к культуре безопасности. Первый подход рассматривает культуру безопасности как независимую переменную и пытается объективно изучить ее влияние на предпочтения и поведение во внешней политике. Второй подход рассматривает культуру безопасности как зависимую переменную и считает главной целью необходимость изучения создания и возникновения этой культуры.Третий подход рассматривает культуру безопасности как контекст и находит данную культуру информативной. В свете этих данных эта работа сосредотачивается на основных элементах господствующей в Турецкой Республике культуры безопасности и показывает влияние этих элементов на предпочтения и поведение лиц, принимающих решения во внешней политике, в различные периоды.

Ключевые слова

культура безопасности, турецкая внешняя политика, геополитика, османское наследие, идеология, АКП

* Проф.док. Международный Анталийский университет – Анталья / Турция
tarik.oguzlu@antalya.edu.tr